

sakin tunnettu korporaation idea osoittaa. Tätä erittelee tarkemmin Visa Kurki artikkelissaan ”Kone juridisena henkilönä”. Voitaisiko myös moraalifilosofiassa ottaa mallia tästä ja tarkastella tekoälytoimijoita potentiaalisina monikollisten yhteistoimintayksikköjen osina, vaikka niillä ei olisikaan moraalitoimijan statusta? Suhtautumistavan muutosta voisi puolustaa sillä, että se tekisi tekoälyn moraalifilosofiasta sovellettavampaa systeemisessä maailmassa. Toiseksi ihmisten relationaalisen olemassaolon ja toimimisen tunnustavaa ajattelutapaa kehittämällä voitaisiin tervehdyttää länsimaista kapean individualistista ja rationalistista, tieteellisesti vanhentunutta ihmiskäsitystä. Ehkä tekoälyteknologiat ja tekoälytoimijat pakottavat meidät ihmiset muotoilemaan normistomme keskinäisriippuvuuksia sanoittavaan suuntaan.

Kaikkiaan teos tuo hienolla tavalla esiin tekoälyn kehityksen ja ihmistieteiden dynaamisen vuorovaikutussuhteen. Yhteiskunnallista puolta olisi saanut olla mukana enemmänkin. Yhä autonomisemmin toimivien ja monimutkaisempia tehtäviä hoitavien koneiden kehittäminen ja käyttöönotto ovat muuttaneet käsityksiämme ihmisen mielestä ja roolista yhteiskunnassa. Artikkelit ja koko teos sopivat erinomaisesti etiikan ja filosofian opiskelumateriaaliksi, mutta myös kaikille filosofian peruskäsitteet tunteville, joita tekoälyn vaikutus ihmisyyteen askarruttaa.

Taina Kalliokoski, TT
 Sosiaalietiikan tutkijatohtori
 Helsingin yliopisto

SANNA RYYNÄNEN & ANNI RANNIKKO (TOIM.)

Tutkiva mielikuvitus: Luovat, osallistuvat ja toiminnalliset menetelmät yhteiskuntatieteissä. Helsinki: Gaudeamus 2021. 328 s.

Varsinkin viimeisen vuosikymmenen aikana on ihmistieteissä käyty rikasta keskustelua tutkimuksen ja tiedon luonteesta sekä uudeltaisista tutkimusmenetelmistä. Tällaiset tutkimuksen metodologiaa, epistemologiaa ja normatiivisuutta pohtivat keskustelut kattavat erilaisia näkökulmia avoimesta tieteestä aktivismiin ja kansalaistutkimuksesta kriittisiin menetelmiin. Keskusteluihin osallistuvat sekä yksittäiset tutkijat että yhä useammin myös tutkimuksen rahoittajat linjatessaan tutkimuksen ehtoja ja edellytyksiä. Keskustelut luovista, osallistuvista ja toiminnallisista tutkimusmenetelmistä ovat osa tätä tieteen kokonaisvaltaista itsereflektiota ja uudelleenarviointia. Nämä tutkimuksen menetelmiä ja tavoitteita koskevat keskustelut ovat viime vuosina näkyneet myös suomalaisen teologian tutkimuksen kentällä, esimerkiksi tieteellisten seurojen tapahtumissa.

Vaikka tutkimusmenetelmistä ja tieteen etiikasta käydäänkin aktiivista keskustelua myös teologian tutkimuksen alalla, on näissä teemoissa hyvä kurkottaa katsettaan myös laajemmin ihmistieteisiin. Esimerkiksi yhteiskuntatieteissä ja kulttuurintutkimuksessa erilaiset luovat tutkimusmenetelmät ovat vakiinnuttaneet paikkaansa kenties laajemmin kuin teologian tutkimuksessa. Vajaan kymmenen vuoden ajan luovia menetelmiä on myös opetettu Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteissä. Tämän kurssin oivalluksista ammentaa myös Sanna Ryynäsen ja Anni Rannikon toimittama teos *Tutkiva mielikuvitus: Luovat, osallistuvat ja toiminnalliset menetelmät yhteiskuntatieteissä* (Gaudeamus 2021).

Tutkiva mielikuvitus on laajan kirjoittajakollektiivin yhteistyönä syntynyt kattava kokoomateos. Kirjan alaluvut esittelevät käytännönläheisesti ja tapausesimerkkien avulla monenlaisia ”harvinaisempia” tutkimusmenetelmiä – kuten toimittajat kirjan esipuheessa toteavat. Erilaisten tutki-

musmenetelmien painottuminen ja perinteet kuitenkin vaihtelevat eri aloilla. Esimerkiksi antropologiassa tai sosiaalityön tutkimuksessa osallistuvat menetelmät ovat enemmän valtavirtaa kuin erikoisuuksia. Uutta Ryytäsen ja Rannikon toimittamassa teoksessa sen sijaan on omakohmainen, tutkijan ääntä ja kokemuksia esiintuova ja niitä avoimesti refleктоiva lähestymistapa. Tätä lähestymistapaa myös pohjustetaan lyhyellä metodologisella historiikilla August Comtesta Frankfurtin koulukuntaan ja C. Wright Millsiin. Teos ei siis ole ohjekirjamainen metodiopas vaan se pohtii ja kyseenalaistaa moniulotteisesti tiedettä, tutkimusta ja tiedontuotannon tapoja. Juuri sellaisena se on sekä kaivattu että vahva puheenvuoro suomalaisen ihmistieteellisen tutkimuksen kentälle.

Kenties teoksen esittelemien menetelmien harvinaisuutta voisikin perustella sillä, että varsinkin perustutkinto-opiskelijoille – ja miksei tohtorikoulutuksessakin – menetelmällinen keskustelu keskittyy usein määrällinen/laadullinen -jaotteluun. Tämä näkyy esimerkiksi opinto-oppaiden kurssisisältöjen jakautumisessa kvantitatiivisiin ja kvalitatiivisiin menetelmiin. Viimeisen vuosikymmenen aikana jaottelua on kuitenkin haastettu ja täydennetty eri aloilla. Tämä metodiopetuksen kehittämistyö näkyy myös kirjassa, jonka sisältämät alaluvut ovat lähestyttävää, selkeitä, havainnollistavia ja innostavia – siis mitä mainiota lukemista juuri maisterivaiheen opiskelijoille ja miksei kokeneemmillekin luovista menetelmistä kiinnostuneille tutkijoille. Matalan kynnyksen lähestymistapa myös kutsuu lukijaa mukaan kokeilemaan ja kehittämään uudenlaisia menetelmiä.

Kattavan ja selkeän johdantoluvun jälkeen teos jakaantuu kolmeen osioon, jotka käytännössä vastaavat kysymyksiin mitä, miten ja miksi. Ensimmäinen osa esittelee sellaisia tutkimusaineistoja, joita ei välttämättä ole mielletty osaksi yhteiskuntatieteellistä tutkimusta. Tällaisia ovat esimerkiksi kaunokirjallisuus, visuaaliset aineistot sekä tutkijan oma elämämpiiri. Omat muistikuvani sekä valtio-opin että teologian metodiopinnoista vahvistavat sen, mitä Juha Suoranta ja Olli Pyyhtinen kutsuvat teoksessa kaavamaisen esitystavan

valtavirraksi, jossa tieteellisten aikakauskirjojen mittarit ovat kenties innovatiivisuutta ja luovuutta määräävämpiä tekijöitä (s. 33). Tutkiva mielikuvitus keskittyy sen sijaan juuri niihin tutkimustapoihin, jotka murtavat näitä kaavamaisuuksia. Tämä tapahtuu esimerkiksi uudenlaisilla sanallisen ilmaisun käytännöillä sekä antamalla tilaa kokemuksille, tunteille ja muistoille sanojen tuolla puolen. Luova tutkimus siis osaltaan haastaa länsimaissa vallinnutta ”kirjoitetun ja puhutun sanan” hegemoniaa (s. 98).

Toiseen osaan koostettujen artikkelien katse kohdistuu akatemiasta laajempaan maailmaan. Esitellyt menetelmät kartoittavat paitsi nykyisyyttä ja toteutunutta niin myös kuviteltua ja mahdollista. Aineistollisesti keskiössä ovat kuitenkin kirjoitetut tarinat; sanan hegemonia siis istuu tiukassa. Nämä menetelmät sopivatkin erityisen hyvin sellaiseen tutkimukseen, jossa osallistujat ovat verbaalisesti taitavia. Tällaisia ovat esimerkiksi akateemiset opiskelijat, joiden kanssa testasin *Kirje tulevaisuudesta* -menetelmää. Menetelmän ydinajatuksena on laatia kirje itselle kuvitellusta tulevaisuuden tilanteesta käsin. Kirjeessä kehoitetaan keskittymään myönteisiin muutoksiin, mikä ”tekee kirjoittamisesta terapeutista” (s. 137). Tämä olikin monien opiskelijoiden palaute, joskin osalla oli vaikeuksia suhtautua tehtävään syvällisesti. Toisille taas kirjoittaminen kehollistui, tuotti tunteita ja aktivoi muistoja – siis avasi ovia sanallisuuden tuolle puolen. Nämä opiskelijat myös kokivat kirjoittamisen mielekkääksi. Kenties sanoja, kuvia, piirrosta tai liikettä olennaisempaa onkin se, että osallistuja kokee luontevuutta valitussa – tai valitsemassaan – ilmaisutavassa. Tällöin tiedontuotanto todella avaa mahdollisuuksia ”tutkijan ja tutkimukseen osallistujan tasavertaisempaan kohtaamiseen ja sosiaalisesti rakentuneen todellisuuden sävykkäämpään ymmärtämiseen” (s. 99).

Kirjan kolmas ja viimeinen osa jatkaa metodologista kehittämistä vielä askelta pidemmälle. Siinä esitellyt menetelmät purkavat monin tavoin tutkijan ja tutkimuksen osallistujien perinteisiä rooleja. Nyt esiin pääsevät sellaiset lähestymistavat, joissa ”tutkija on yksi tutkimukseen osallistuja muiden rinnalla” (s. 180). Samalla

syvennyttään siihen, miten tutkija ja tutkimus ovat osa yhteiskuntaa. Tutkimusta katsotaankin erityisesti sekä sen sisältämien eriarvoisuuksien ja valtarakenteiden että tutkimuksen tavoitteiden näkökulmasta. Nämä kriittiset menetelmät haastavat esimerkiksi tieteen ja tiedontuotannon miehisyttä (s. 216) ja kutsuvat mukaan tavoittelemaan tasa-arvoisempaa, oikeudenmukaisempaa ja ekologisesti kestävämpää yhteiskuntaa (s. 210). Tämä tapahtuu niin tutkimusasetelmien, -menetelmien kuin -julkaisujen kautta. Kuten kirjoittajat huomauttavat, ”tutkimusta ei tehdä eikä tekstejä kirjoiteta vain muille tieteentekijöille” (s. 260).

Olennaista teoksen monipuolisessa kokonaisuudessa on se, että kaikissa alaluvuissa pohditaan syvällisesti tiedon ja tietämisen luonnetta. Näiden pohdintojen taustalla voi nähdä erityisesti akatemian monimuotoisuuden ja -äänisyyden vakiintumisen. Esimerkiksi feministisen tutkimuksen näkökulmat ovat laajentuneet, rikastu-

neet ja valtavirtaistuneet uusien akateemisten sukupolvien ja uudenlaisen tekemisen myötä. Kun tutkimuksen tekijät tulevat erilaisista taustoista, myös tutkimuksen tekemisen tavat monipuolistuvat. Tällöin tutkimuksella voidaan tavoittaa sellaista tietoa, jota aiemmat lähestymistavat eivät ehkä ole saavuttaneet tai edes osanneet kysyä. Kirja avaa raikkaita ja ajankohtaisia näkökulmia tutkimustyön peruskysymyksiin: Mitä on tutkimus? Kuka on tutkija? Millainen on näiden kahden suhde toisiinsa? Uskon, että *Tutkiva mielikuviutus* puolustaisi hyvin paikkaansa myös osana teologianopiskelijoiden metodiopintoja avaten uutta tilaa luovalle, kriittiselle ja yhteiskunnallisesti merkitykselliselle tutkimukselle.

Marjukka Laiho, YTM, TM
Nuorempi tutkija
Itä-Suomen yliopisto